

Klasik Sosyolojiye Katkı II: Vilfredo Pareto ve Seçkinler Teorisi

GİRİŞ

Vilfredo Pareto'nun genel yaklaşımını tanımlayabilmek.

Simmel ve Tönnies'ten sonra İtalyan ekonomist ve sosyolog Vilfredo Pareto da klasik dönemde sosyolojinin gelişimine katkıda bulunanlardan biri olarak kabul edilir. Pareto'nun amacı "J. Willard Gibbs'in *Termodinamik*'inde formüleştirdiği, genelleştirilmiş fiziko-kimyasal sisteme benzeyen bir sosyoloji sistemi kurmaktır" (Coser, 2010: 339). Bu anlayışta sistemi oluşturan parçalar, karşılıklı olarak birbirine bağlı olduğundan parçaların birindeki değişme karşılıklı olarak diğerleri üzerinde de bir değişime yol açar. Coser (2010: 340) Pareto'nun buna benzer bir toplumsal sistem kavrayışına sahip olduğunu ve "insan edimlerini belirleyen bir dizi değişkenler arasındaki karşılıklı bağımlı değişimleri" bu toplumsal sistem kavrayışı çerçevesinde çözümlenmeye çalıştığını belirtir. Bu açıdan, sistem kavramına daha önce Comte ve Spencer gibi sosyologların çalışmalarında rastlansa da toplumun karşılıklı olarak birbirine bağımlı öğelerden oluşan bir sistem olarak çözümlenebileceği şeklindeki düşüncenin en belirgin şekilde Pareto tarafından geliştirildiği kabul edilir (Coser, 2010: 351).

Bununla birlikte literatürde, Pareto'nun sosyolojiye katkısı konusunda farklı görüşler de bulunmaktadır. Bu konuda yaygın olan görüş Pareto'nun çalışmalarının Parsons'tan önce tanınmadığı ancak, Parsons'un çalışmalarında Pareto'ya Weber ve Durkheim kadar önem vermesiyle birlikte tanınır hale geldiği, daha sonra ve günümüzde ise bu ilgi ve önemin büyük oranda kaybolduğu yönündedir (Ritzer, 1996: 38). Ritzer (1996: 41) Parsons'un Marx'ın çalışmalarını birkaç sayfada geçiştirip marjinal bir öneme sahip olan Pareto'nun çalışmalarına ise Durkheim ve Weber ile birlikte yüzlerce sayfa ayırdığını özellikle vurgular. Parsons'un özellikle Pareto'nun toplumu dengede olan bir sistem olarak kavramasından etkilendiği ve Pareto'nun bu görüşünün Parsons'un teorisinin gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Toplumu birbirine bağlı parçalardan oluşan bir bütün ve "dengede" olan bir sistem olarak gören ve Parsons'u etkileyen Pareto sosyolojisinin bu özelliği çok defa Pareto'nun sosyolojiye en önemli katkısı olarak kabul edilir.

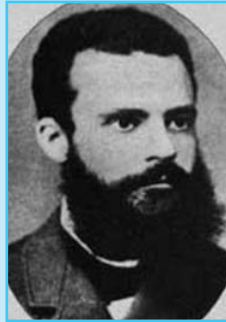
Pareto ayrıca sosyoloji tarihinde yer alan sıra dışı sosyologlardan biri olarak da kabul edilir. Pareto, Aydınlanma düşünürlerinin çoğu fikirlerine, sosyolojinin ilk dönem gelişiminde etkili olan ilerleme kuramlarına, pozitivistlere, evrimciliğe, sos-

yal Darwinizme, hümanist felsefeye ve Marksizme topyekûn eleştirel yaklaşmış, kit- le demokrasisi fikriyle alay etmiş, çalışmalarında bu yaklaşımlardan oldukça farklı nitelikte düşünce ve görüşlere yer vermiştir. Örneğin, Aydınlanma filozofları rasyonelitenin önemini vurgularken Pareto (aşağıda görüleceği gibi) insani içgüdüler gibi rasyonel olmayan faktörlerin önemi üzerinde durmuş (Ritzer, 1996: 38) ve sosyolojik çözümlemesinde toplumun insan doğasından kaynaklanan psikolojik güç- lerin ve benzeri mekanizmaların bir ürünü olduğunu savunmuştur. Rasyonel dav- ranışların önemi üzerinde duran sosyologların aksine, sosyoloji kuramını değişmez nitelikte olan bir insan doğasının ve de kendi deyimiyle mantıklı olmayan davra- nışların temeli üzerine kuran Pareto, meslektaşlarının çalışmalarını da alaycı bir üs- lupla eleştirmiştir. Aron'a göre (2000: 332) "Meslektaşlarının eserlerini alaya almak- tan hoşlanan Pareto'nun düşüncesinin bu yönü, bu yazarın yalnızca yaşamı bo- yunca değil, ölümünden sonra da birçok sosyolog tarafından hiç sevilmemesini açıklar". Swingewood'a (1998: 198) göre de "Pareto'nun sosyolojisi, iradecilik ile determinizmin tuhaf bir karışımından oluşmakta; insan doğasını sabit görüp, aynı zamanda, mantıksal olmayan toplumsal eylemin ürünü bir toplum kavramı öne atan, kötümser ve kaderci bir anlayışın lehine olarak, toplum teorisindeki hüma- nist geleneğin (özellikle Vico'nun) reddini temsil etmektedir".

Bununla birlikte Pareto en çok Marksizme karşıt görüşleriyle tanınır. Öyle ki ki- mi düşünürlere göre Pareto, büyük fikirlerini Marx'ın tezkibi üzerine geliştirmiştir (Zeitlin, 1981: 171'den aktaran Ritzer, 1996: 38). Örneğin, Pareto'nun (aşağıda ele alınan) sosyolojik teorisinin merkezinde yer alan ve insan doğasını şekillendirdiği varsayılan değişmez nitelikteki mantıksal olmayan insani içgüdülerin bir anlamda devrimci dönüşümün önemli bir toplumsal dönüşüme yol açacağını düşünen Marx'ın görüşlerinin gerçekçi olmadığını göstermek yönünde bir amaca sahip olduğu öne sürülmektedir (Ritzer, 1996: 38). Pareto'nun Marx karşıtlığı özellikle toplumsal de-ğişme kuramında en açık şeklini alır. Aşağıda görüleceği üzere, Pareto'nun önerdi-ği toplumsal değişme kuramı ile Marx'ın toplumsal değişme kuramı birbirleri ile adeta taban tabana zıttır. Öte yandan, Pareto'nun bununla ilişkili olarak geliştirdiği seçkinler (elit) kuramı siyasal sistem analizlerinde önemli bir etkiye sahip olmuş, seçkinler çözümlemesi toplumsal tabakalaşma ve sınıf çalışmalarını da etkilemiştir.

Resim 7.1

Vilfredo Pareto
(1848-1923)

Vilfredo Pareto (1848-1923) Paris'te Fransız ve İtalyan kökenli bir anne ve babanın çocuğu olarak dünyaya gelen Pareto, ailesi İtalya'ya döndükten sonra Torino Üniversite- si Politeknik Enstitüsü'nde mühendislik eğitimi görür ve daha sonra uzun bir dönem mühendis ve yönetici olarak çalışır. Sosyal bilimlere, özellikle ekonomi ve siyasete de bü- yük ilgisi olan ve zamanının büyük kısmını matematiksel ekonomiye ayıran Pareto'nun 1893 yılında Lozan'da Eko- nomi Politik Profesörü olarak göreve başladığı, 1900'den sonra ise İsviçre'de inzivaya çekildiği ve 1923'te ölmeden kısa bir süre önce de Mussolini tarafından İtalyan senatosuna atandığı bilinmekte- dir (Slattery, 2010: 87). Pareto en çok matematiksel bir iktisatçı olarak denge kura- mına yaptığı katkı ile ve de sosyolojiye yöneldikten sonra 1916'da yayınladığı başya- pıtı **Genel Sosyoloji Dersleri (Traité de Sociologie Générale)** adlı eseri ile ta- nınmaktadır. Günümüzde Pareto azınlığın çoğunluğu yönetmesi anlamında kulla- nılan 'elit' terimini ilk dile getiren kişi olarak, ayrıca toplumsal sistemler kuramının gelişimini de etkileyenlerden biri olarak bilinmektedir (Marshall, 1999: 577).

PARETO'NUN BİLİM ANLAYIŞI: MANTIKLI OLAN VE OLMAYAN DAVRANIŞLAR

Pareto'nun mantıklı olan ve olmayan davranış tanımlamasını ve bilim anlayışını açıklayabilmek.

Pareto sosyolojisi *tortular, türemler, ekonomik çıkarlar*, insanlar arasındaki eşitsizlikten kaynaklanan *toplumsal heterojenlik* (veya benzeşmezlik) ve de (seçkinler dolaşımı kuramını da içeren) *toplumsal hareketlilik* olmak üzere beş temel konudan oluşur (Tolan, 1985: 31). Bununla birlikte Pareto'nun çalışmalarında en çok tortular üzerinde yoğunlaştığı ve diğer çalışmalarının tümünün tortular kuramı ile bağlantılı olduğu bilinmektedir.

Ancak Pareto, tortular ve türemler konusunu ele almadan önce bütün insan davranışlarını mantıklı ve mantıksız olmak üzere ikiye ayırarak inceler. Aron (2000: 325: 328) Pareto'nun sosyolojik sistem analizinin anlaşılabilmesi için öncelikle mantıklı-mantıksız davranışlar arasında yaptığı bu ayrımı bakmak gerektiğini belirtir.

Bu ayrıma göre Pareto, insan davranışlarını mantıklı olan ve olmayan davranışlar olarak tanımlar. Ancak ona göre insanlar daha çok mantıksal olmayan şekilde davranma eğilimine sahiptirler. Başka bir deyişle, toplumda mantıklı davranışlara oranla mantıksal olmayan davranışlar çok daha yaygındır. Tortular ve türemler konusu ele alındığında görüleceği üzere, Pareto bunun nedenini insanların sahip oldukları birtakım derin eğilimlere ve içgüdülere/dürtülere bağlar.

Neticede Pareto, toplumu daha çok mantıksal olmayan davranışlardan oluşan bir sistem olarak görür. Bu nedenle de mantıklı veya benzeri tipteki davranışların toplumda giderek daha hakim olduğu şeklindeki varsayımından hareketle sosyolojik çözümlemesini mantıksal (ya da rasyonel) davranışlar üzerine kuran sosyologları eleştirir.

Coser (2010: 345) "Dikkatini neredeyse sadece rasyonel eyleme veren bir disiplinden, ekonomi biliminden gelen" Pareto'nun "ekonomistlerin soyutlama sistemini, eylemin mantıksal olmayan dürtülerini vurgulayan sosyolojik sistemle desteklemeye" çalıştığını belirtir. Aron da (2000: 328) Pareto'nun çalışmalarında sosyolojiyi mantıklı davranışları dikkate alan ekonomiye göndermeyle özellikle mantıksal olmayan davranışların bir incelemesi olarak tanımladığını belirtir.

Pareto'nun mantıklı davranış tanımlamasının temelinde bir aktörün "Düşünce-sinde kurduğu araç-amaç ilişkisi ile gerçekte nesnel olarak gelişen araç-amaç ilişkisi arasında bir uyum vardır" (Aron, 2000: 325). Başka bir ifadeyle bir davranışın mantıklı olması için "nesnel-gerçeklikteki araç-amaç ilişkisi, oyuncunun bilincindeki araç-amaç ilişkisine uygun" olmalıdır (Aron, 2000: 325). Bu bağlamda, amaçlarına nesnel ve öznel olarak mantıksal bir bağla bağlanmış davranışlar mantıklı, amaçlarına nesnel ya da öznel olarak mantıksal bir bağ ile bağlanmamış olan tüm davranışlar ise mantıklı olmayan davranışlar olarak tanımlanır.

Pareto'ya göre bir davranışın amacı ile o amaca ulaşmak için seçilen araçlar arasındaki ilişki, hem gerçekte (nesnel olarak) hem de bilinçte (öznel olarak) doğru olarak hesaplanmış ise o davranış mantıklı bir davranıştır. Araç-amaç ilişkisi doğru hesaplanmamış bir davranış ise mantıklı olmayan bir davranıştır.

Pareto'nun mantıklı olan ve olmayan davranış tiplerine örnek vererek kavramaya çalışınız.

Neticede Pareto sosyolojisinde, davranışın usavurma sonucu belirlenmiş olup-olmaması mantıklı-mantıksız davranışlar arasındaki temel ayrım noktasını oluşturur. Bu bağlamda mantıklı davranışlar usavurmanın neden olduğu davranışlar ola-

arak tanımlanır. Burada “davranışı yöneten güç, uyduğu usavurumdur. Buna karşılık, mantıklı olmayan bütün davranışlar bir derecede duygularla yönetilir; duygu en geniş anlamda mantıklı usavurmada farklı her düşünme durumu olarak tanımlanır” (Aron, 2000: 328). Daha açık bir ifadeyle Pareto, mantıklı davranışları usavurmaya göndermeyle, mantıksal olmayan davranışları ise duygulara, değerlere, inançlara ve benzerine göndermeyle tanımlar.

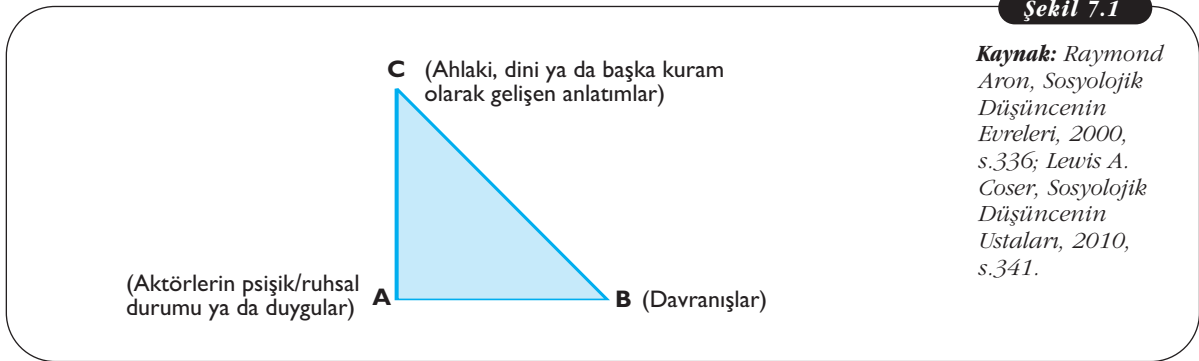
Sosyolojiyi mantıklı olmayan davranışların incelenmesi olarak gören Pareto, mantıklı olmayan davranışları mantıksal-deneysel dediği saf bir bilim anlayışı altında incelemeye çalışır. Swingewood (1998: 199) Pareto sosyolojisinin iki temel ilke çerçevesinde kurulduğunu, bunlardan *ilkinin* tümevarım yöntemine ve deneye-gözleme dayanan bu mantıksal deneysel bilim anlayışı olduğunu belirtir ve ayrıca bu noktada “Pareto’nun pozitivizmi eleştirdiği halde, doğa bilimini sosyolojinin temeli sayma konusunda Weber’den ayrıldığına da dikkat” çeker. Swingewood’a (1998: 200) göre Pareto sosyolojisinin *ikinci* ilkesi de toplumu bir sistem olarak görmesi ve bir bütün olarak analiz edilmesi gerektiğini savunması, ancak nesnel toplumsal yapılar ve kurumlardan ziyade mantıksal olmayan eylemlerin bir sentezi olarak analiz edilmesi gerektiğini vurgulamasıdır.

Pareto’ya göre mantıksal-deneysel bilim anlayışının birinci özelliği *tek amacının gerçeklik olmasıdır*. Pareto burada mantıksal olmayan davranışları inceleyen bir sosyolog olarak amacının yarar değil gerçeğe ulaşmak olduğunu ve de yarar ile gerçek arasında bir çakışma olduğunu gösteren hiçbir kanıtın olmadığını vurgular (Aron, 2000: 329). Bir başka ifadeyle, Pareto’nun mantıksal-deneysel bilim anlayışının temel özelliği yararı değil, gerçeği amaçlamasıdır ve ona göre gerçek her zaman yararlı olmadığı gibi yararlı olan bir şey de her zaman gerçek olmayabilir. Bu nedenle, ona göre “mantıksal olmayan davranışların mantıksal-deneysel incelemesi kimi özel grubun yararına, hatta toplumun bütününün yararına ters düşebilir” (Aron, 2000: 330). Burada Pareto bir öğretinin saçma olduğunu söylerken onun topluma zararlı olduğunu savunmadığını, aksine yararlı olabileceğini düşündüğünün akılda tutulması gerektiği konusunda okuyucuları uyarır (Aron, 2000, 330). Örneğin, yağmur duasına çıkan insanların doğal bir fenomen olan yağmuru bu yolla yağdıramayacakları nesnel olarak bilinir; ancak yağmur duasına çıkmak insanların içinde buldukları sıkıntılara daha iyi dayanmalarını sağlayabilir. Bu durumda açıkça yanlış olan bir inanç sistemi, toplumsal bir yarara sahip olabilir (Coser, 2010: 346). Sonuç olarak, Pareto bir kuramın deneysel doğruluğu ile toplumsal yararının farklı şeyler olduğunu ve bu nedenle bir öğretinin deneysel açıdan reddedilebileceğini ancak toplumsal yararı açısından kabul edilebileceğini ya da bunun tersinin olabileceğinin özellikle altını çizer (Aron, 2000, 330; Coser, 2010: 346).

Bu noktada Aron, (200: 330) “Toplumu iyileştirmeye yardım etmezse sosyolojinin bir saatlik çabaya bile değmeyeceğini yazan Durkheim’in anlayışı ile Pareto’nun görüşü arasındaki çarpıcı zıtlığa işaret ederek Pareto için bu tür bir önerinin “sadece gerçeklik olan bilimsel konu ile, yarar olan toplumsal davranış konusu arasında bir karışıklık...” olduğunu ve Pareto’nun bu iki konu arasında zorunlu bir çakışma olmadığını vurguladığını belirtir. Özetle Pareto için Durkheim ve benzeri sosyologların çalışmaları bilimsel bir görünüme sahip olmakla birlikte, neticede bu kuramlar tortular temelinde açıklanabilecek türemlerdir.

Pareto’nun mantıksal-deneysel bilim anlayışının *ikinci* özelliği de deney-dışı ya da deney-üstü bütün kavramların ve kuramların kesinlikle dışlanmaları gerektiğini savunmasıdır. “Kullanılan bütün sözcükler gözlenen ya da gözlenebilir olgularla ilgili olmalı, bütün kavramlar doğrudan saptanan ya da deneyle yaratılabilecek ger-

çeklere göre tanımlanmalıdır” (Aron, 2000: 330). Böylece bu anlayışa göre dinsel, felsefi ve varlıkla ilgili bütün kavramların, örneğin ilerleme, gerçek sosyalizm, gerçek eşitlik gibi deneyi aşan, özle ilgili kavramların ve tanımların, bilimde yeri yoktur ve bu nedenle dışlanmalıdır (Aron, 2000: 330-31). Pareto için *özgürlük, eşitlik, ilerleme* ve *genel irade* gibi kavramlar “yabanların eylemlerini rasyonelleştirdiği mitler ve büyüler kadar boştur. Hiç birinin doğruluğu kanıtlanamaz, hepsi insanların eylemlerinin üstünü örten ve onlara saygınlık kazandıran kurgulardır” (Coser, 2010: 341). Bu bağlamda Pareto’nun mantıksal-deneyisel bilim anlayışı, bilimsel olmadığını düşündüğü kuramların ve de din gibi inanç sistemlerinin maskesini düşürmeye çalışır. Pareto bu noktada sosyolog meslektaşlarının yaklaşımını gerçek anlamda bilimsel olmadıkları gerekçesiyle eleştirir ve onların farkında bile olmadan mantıklı olmayan bir düşüncenin kurbanı olduklarını savunur. Mantıksal-deneyisel bilim anlayışına sahip biri olarak kendisi ise “insanların usavurumcu olduğu kadar mantıksız da olduğu” gerçeğiyle ilgiliydi (Aron, 2000: 335). Ona göre, insanlar gündelik yaşamda mantıksal şekilde davranmada çok defa başarısız oldukları halde, davranışlarını çok çeşitli düşüncelerin mantıksal bir sonucuymuş gibi göstermeye güçlü bir eğilim taşırlar (Coser, 2010: 341). Bu eğilimleri ve insanların sergilemiş oldukları mantıksal olmayan davranışları Pareto mantıksal-deneyisel bilim anlayışı bağlamında aşağıda görülen şema yardımıyla çözümlemeye çalışır.

Pareto’ya göre mantıklı olmayan davranışları incelerken gözlemlerle doğrudan doğruya sadece B’yi (yani davranışları) ve C’yi (yani anlatımları) biliriz. A ise (yani aktörlerin psikik durumu ya da duygular) doğrudan deneye girmez. Pareto’ya göre, insanlar çok defa davranışlarını (yani B’yi) ileri sürülen kuramlarla (yani C ile) açıklamaya çalışırlar. Örneğin biri, insan öldürmekten korktuğu için cinayet (B) işlemez; ancak bunu ‘Tanrı insan öldürmeyi cezalandırır’ şeklinde bir C kuramı ile açıklar. Oysaki Pareto’ya göre gerçekte davranışları (B’yi) ve anlatımları (C’yi) belirleyen ruhsal durum ya da duygulardır (yani A’dır) ve Pareto C’nin (kuramların) B (davranışlar) üzerinde belirli bir etkiye sahip olduğunu düşünmekle birlikte asıl belirleyici olanın A (ruhsal durum ya da duygular) olduğunun özellikle altını çizerek (Aron, 2000:336; Coser, 2010: 341). Özetle bu anlayışa göre, insanların davranışları kendilerinin öne sürdükleri nedenlere dayalı anlatımlardan çok ruhsal durumları ya da duyguları tarafından belirlenmektedir.

İşte Pareto, çalışmalarında örnekleri bütün toplumlarda görülen çok sayıda anlatımı, kuramı, tuhaf davranışları, büyücülük ve benzeri mantıksal olmayan uygulamaları mantıksal-deneyisel bilim anlayışı yardımıyla incelemeye çalışır. Örneğin, pek çok toplumda insanlar bazı rakamları, günleri ya da durumları uğur ya da uğursuzluk sayarlar, ancak bir şekilde bu davranışlarını her zaman mantıklı göstermek için bir neden öne sürerler (Aron, 2000: 339-40).

Bu noktada Pareto gözlemlediği bu ve benzeri mantıklı olmayan tüm davranışların temelinde bulunan iki temel öğeden söz eder. Daha açık olarak Pareto insan davranışlarının temelinde mantıksal olmayan iki temel unsurdan söz eder: (1) **tortu/kalıntı** (résidu) adını verdiği ve *değişmez dediği eğilimler* ile (2) **türem/türev** (dérivation) adını verdiği, insanların davranışlarını haklı kılmak için her durumda buldukları ve *değişken dediği nedenler* (Aron, 2000: 340; Coser, 2010: 342). Yukarıda belirtildiği gibi, Pareto'nun toplumsal sistem analizinde bu iki ögenin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Nitekim ona göre bu iki öge insanların davranışlarını ve dolayısıyla toplumun doğasını önemli ölçüde belirlemektedir. Daha da önemlisi Pareto sosyolojisinde toplumsal sistem tortuların ve türemlerin genel nüfus içindeki dağılımına göre bir denge durumuna ulaşır. Şimdi Pareto sosyolojisinin en önemli iki konseptini oluşturan tortuları ve türemleri kısaca incelemeye çalışalım.

Tortular ve Türemler

Pareto'nun çalışmalarında tortu ve türem kavramlarının önemini kavrayabilmek.

Pareto sosyolojisinin bu en önemli iki konseptinden biri olan résidu Türkçe'ye *kalıntı* veya *tortu* olarak, dérivation ise *türem* veya *türev* olarak çevrilebilmektedir.

Tortular/Kalıntılar: Pareto, öncelikle tortuların veya kalıntıların duygular ya da ruhsal durumla (yani A ile) karıştırılmaması gerektiğini, tortuların duygularla (A ile), anlatım (C), ve davranış (B) arasında aracı olduğunu özellikle vurgular. Öte yandan her ne kadar duygularla karıştırılmaması gerektiğini vurgulasa da Pareto kalıntıların insanların içgüdüleri ile ilişkili olduğunu belirtir. Bununla birlikte Pareto kalıntıların bütün içgüdüleri kapsamadıklarını, çünkü kullandığı yöntemin sadece usavurmalara yol açan içgüdüleri keşfetmeye izin verdiğini de belirtir (Aron, 2000: 341; Coser, 2000:342). Aron (2000: 342) Pareto'nun çıkarları da kalıntıların dışında tuttuğunu çünkü Pareto'cu düşüncede çıkarların "bireyin erişmek istediği hedefin bilincine ulaşılmasından" geldiğini, yani çıkarıcı davranışın mantıklı davranışla ilişkili olduğunu ve bu nedenle kalıntıların belirlediği mantıklı olmayan davranışlardan ayrıldığını vurgular.

Kalıntılar, insan doğasında ya da davranışlarının temelinde bulunan ve dolayısıyla toplumun işleyişini ve devamlılığını sağlayan içgüdülerin dışavurumlarıdır. Bununla birlikte kalıntılar fiziksel olarak gözlenemez, duygular gibi de hissedilemezler, onlar daha çok duyguların belirtisidirler, davranışların ve anlatımların ortak köküdürler (Aron, 2000: 343).

Pareto, kalıntıları öncelikle altı kategoriye ayırır, daha sonra da her bir kategoriye kendi içinde türlere ayırır ve son olarak da bazı türleri kendi içinde sınıflandırır. Sosyolojik çözümlene açısından en kritik ayırım ise ilk yaptığı altı kategori arasındaki ayırımdır. Buna göre Pareto, kalıntıları aşağıdaki gibi altı kategori halinde sınıflar (Swingewood, 1998: 201; Aron, 2000: 343; Coser, 2010: 343):

- 1) Uyuşma (veya bileşim) içgüdüğü
- 2) Kümelerin (veya grupların) sürekliliği
- 3) Duyguları dışı dönük davranışlarla açıklama gereksinimi
- 4) Toplumculukla ilişkili kalıntılar
- 5) Bireyin ve bağımlılıklarının bütünlüğü
- 6) Cinsel kalıntılar

Pareto sosyolojisinde adı geçen bu kalıntıların en önemlileri ilk ikisidir ve Pareto sosyolojik çözümlenmesinde bu ilk iki kalıntı kategorisine apayrı bir yer ve önem verir. Pareto'nun en çok önem verdiği bu ilk iki kalıntı kategorisi, kısaca aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

- A) Uyuşma (veya bileşim) içgüdü:** Pareto sosyolojisinde uyuşma içgüdü-sü, genel anlamda bireylerin mantıklı bir neden olmaksızın olaylarla eşyalar veya düşüncelerle nesnelere arasında ilişkiler kurma eğilimi şeklinde ortaya çıkar (Aron, 2000: 343). Bu tortular, insanları fikirlerin sahte-mantıksal bileşimlerini yapmaya yöneltir, “bu tortularla hareket eden insanlar, deney, keşif ve ortak yararlarla yola çıkma yeteneğine sahip olan Machiavelli’nin ‘tilkiler’i gibidir; ancak ilkelere ve istikrarı sağlayan muhafazakar erdemlere sadakatten yoksundur” (Coser, 2010: 346).
- B) Kümelerin sürekliliği:** Pareto sosyolojisinde bu tortu gerçek dayanağı ortadan kalkmış ilişkilerin ve olguların sürdüğünü varsayarak ona bağlılığını sürdürme eğilimidir. Ona göre, tutuculuk ve eskiye bağımlılık gibi olgular, bu tortu çerçevesinde değerlendirilebilir (Tolan, 1985: 32). Aron’a (2000: 344) göre bu ikinci kalıntı kategorisi birincinin tersidir. “Eğer uyuşma içgüdü bilgini sürekli olarak gelişmesini, inançların sürekli olarak yenilenmesini yaratarak insanın belirli bir davranış biçiminde ya da toplumda yerleşmesini önlerse, Pareto’nun içgüdü adını verdiği kümelerin sürekliliği durgunluğa benzetilebilir. Bu insana özgü oluşturulmuş olan bileşimleri koruma, değişimleri reddetme ve zorlayıcıları kabul etme eğilimidir” (Aron, 2000: 344). Toplumun sürekliliğinin muhafaza edilmesini, bu tortuları güçlü olan insanlar temsil eder; çünkü bu tortulara sahip olan insanlar ailelerine, kabilelerine ve uluslarına karşı güçlü duygularla bağlıdırlar; mecbur kaldıklarında güç kullanmaktan çekinmezler ve bu açıdan bunlar da “Machiavelli’nin ‘aslanları’dır” (Coser, 2010: 346).

Pareto’ya göre birinci kategoride yer alan uyuşma içgüdü veya tortuları ile ikinci kategoride yer alan kümelerin sürekliliği tortularının bir nüfusa dağılımı o toplumdaki toplumsal dengenin doğasını belirler (Swingewood, 1998: 202). Pareto’nun sosyolojik çözümlemesindeki önemleri açısından bu üniteye sadece ilk iki kalıntı kategorisine yer verilse de Pareto’nun çalışmalarında kalıntıların çok uzun bir tipolojisini verdiği bilinmektedir. Nitekim Pareto’nun çeşitli kategorilere ve türlere ayırdığı kalıntılar “bütün toplumlarda ve tarih boyunca etkili olan duyguların bütününe karşılıktır” ve ona göre kalıntılar büyük ölçüde değişmez niteliktedirler, bu nedenle insan da, ona göre, değişmez bir niteliğe sahiptir (Aron, 2000: 351). Bu durum doğal olarak tarihsel değişimin sonsuz tekrara dayalı döngüsel bir değişim olduğu yönünde karamsar bir tarih anlayışına yol açar. Aron da (2000: 352). Pareto’nun karamsarlığının insanı değişmez bir niteliğe sahip olarak görmesinden kaynaklandığını belirtir ve şunu ekler; “Eğer sol, ilerleme düşüncesi ve insan doğasının değiştirilmesinin olası olduğu inancı ile tanımlanırsa, Pareto kuşkusuz sağcıdır”. Swingewood’a (1989: 201) göre tortular kuramında asıl önem taşıyan nokta Pareto’nun bu sınıflamasının “hem keyfi olması hem de entellektüel açıdan kısır” olması ve de Pareto’nun bu kavramları “ampirik ve olgusal analizlerle doğrulamaya...” çalışmamasıdır.

Türemler: Pareto sosyolojisinde türemler, insan davranışlarının sözlü nitelikte çeşitli ve değişken olan araçlardır ve türemleri belirleyen de kalıntılar ya da tortulardır. Pareto türemleri “ideoloji ya da doğrulama kuramı adı verilen şeylerin” karşılığı olarak görür (Aron, 2000: 352). Değişik şekillerde ortaya çıkabilen türemler insanların kendi davranışlarını doğrulamak, meşrulaştırmak ve inandırıcı kılmak için kullandıkları rasyonelleştirmeler, ideolojiler ve entellektüel bahanelerdir (Swingewood, 1998, s.201; Slattery, 1991, s.228. Tortular, tasavvur ve değer yargılarının yanı sıra kuram ve hatta dünya görüşü gibi çok sayıda türem üretebilirler (Tolan, 1985: 32-33).

Tortular insanların davranışlarının ardında yatan temel içgüdüler ve dürtülerdir. Türemeler ise insanların davranışlarını rasyonel davranışlar gibi göstermede kullandıkları düşünsel meşrulaştırmalar veya ideolojilerdir.

Pareto türemeleri “sahip oldukları inandırıcı gücün nesnel görünümü” açısından inceler, “insanların başkalarını harekete geçirmek için psikolojik, mantıklı ve sözde mantıklı süreçleri nasıl kullandıklarını araştırır” (Aron, 2000: 352).

Böylece Pareto'nun yaklaşımında, davranışı meşrulaştırmada kullanılan türemeler değişse de davranışların kökeninde yatan kalıntılar değişmediğinden insanın doğası dolayısıyla da toplumun yapısı aynı kalmaktadır. Coser (2010: 344) Pareto'nun tortular kuramının, yalnızca kuramları ve inanç sistemlerini türemeler olarak açıklamakla kalmadığını aynı zamanda toplumsal hareketlerin ve toplumsal değişimin ve de tarihin dinamiklerinin açıklanmasına da hizmet eden bir araç olduğuna dikkat çeker. Slattery'i (2010: 88) de tortular ve türemeler kuramının Pareto'nun tüm çalışmalarının -siyasal 'seçkinler dolaşımı' teorisi ve modern ekonomiye katkıları olarak bilinen Pareto yasası ile Pareto Optimumu ve ekonomik dengelenme teorisinin- temellerini oluşturduğunu vurgular.

YÖNETİCİ SEÇKİNLER (ELİT) KURAMI

Pareto'nun seçkinler (elit) teorisini özetleyebilmek.

Pareto insana özgü beceri, kabiliyet ve benzeri niteliklerin insanlar arasında doğal olarak eşitsiz dağıldığını, bu nedenle insanların fiziksel, entelektüel ve ahlaki açıdan eşit olmadıklarını ve neticede toplumda bu eşitsizlikten kaynaklanan bir heterojenlik olduğunu savunur. Ona göre, farklı niteliklere sahip insanlar arasındaki bu eşitsizlik doğal olduğundan insanlar arasında gerçek anlamda bir eşitlikten hiçbir zaman söz edilemez; bu bakımdan eşitlik bir türemden ibarettir (Tolan, 1985: 34). Bu eşitsizliğe ve heterojenliğe bağlı olarak toplumda bazı bireylerin diğerlerinden her zaman daha becerikli olacağını ve bu nedenle bilinen bütün toplumlarda farklı ve eşit olmayan niteliklere sahip az sayıdaki egemen seçkinle (elit) bu seçkinler tarafından yönetilen bir insan kitesinin her zaman olacağını savunur. Başka bir ifadeyle, Pareto bir toplumda kitle ile seçkin dediği iki grup arasında Makyavelci geleneye özgü bir ayırım yapar (Aron, 2000: 364).

SIRA SİZDE

Marx ile Pareto'nun elit yönetim ile ilgili görüşlerini karşılaştırınız.

Seçkinler teorisinde Pareto'nun ismi, genellikle aynı dönemde yaşamış olan bir diğer İtalyan siyaset bilimci ve sosyolog Gaetano Mosca ile birlikte anılır. Bunun nedeni ise, Pareto ve Mosca'nın, ayrı çalışmış olmakla birlikte birbirine oldukça benzer iki elit teori sunmuş olmalarından kaynaklanır. Bu benzerliklerin başında ise, her iki kuramcının siyasal seçkinleri güç yapısından çok kişisel niteliklere dayalı olarak analiz etmiş olmaları ve yine her iki teorisinin Marx'ın yöneten-yönetilen ayrımının olmadığı geleceğin toplumuyla ilgili görüşlerini reddedip elit yönetimi bütün toplumlarda kaçınılmaz olarak görmeleri gelmektedir (Haralambos & Holborn, 1995: 515; Slattery, 2010: 88). Bu açıdan her ikisinin üstün kişisel niteliklere dayandırdıkları seçkinler analizi, bir toplumda gücün kişisel niteliklere değil, fakat ekonomik kontrole sahip olanların elinde toplandığını savunan Marx'ın analizine karşıttır. Her iki kuramcıya göre bir elit grubun gücü sadece kişisel özelliklerden değil, örgütsüz ve dağınık olan halk kitleleri karşısında örgütlü ve birleşik olmasından da kaynaklanır (Haralambos & Holborn, 1995: 515). Bu açıdan her iki kuramcının düşünceleri klasik ve modern seçkinler teorisi arasında bir köprü olarak gö-

rülür ve bu nedenle genellikle modern seçkinler teorisinin kurucuları olarak kabul edilirler (Slattery, 2010: 88). Scott (1995: 24) Pareto ve Mosca'nın her ikisinin de seçkinler teorisinde Makyavel ve de Nietzsche'nin toplumsal yaşamda *güç istenci* (will to power) olarak ifade edilen dürtülerin önemini vurgulayan düşüncelerinden etkilendiklerini ancak Pareto'nun tortular adını verdiği bu dürtülerin analizine daha da önem verdiğini vurgular.

Pareto, *birincisi* toplumsal seçkinlerin tümünü kapsayacak kadar geniş *ikincisi* ise, sadece yönetici seçkinleri kapsayacak kadar dar anlamda iki seçkin tanımı yapar. Geniş anlamda kullandığı seçkin kavramı etkinlik alanında başarılı olmuş ve mesleki hiyerarşide üst düzeye erişmiş, dahası “yaşam yarışında iyi not almayı” başarmış az sayıda bireyi kapsar (Tolan, 1985: 35; Aron, 2000: 365; Coser, 2010:347). Pareto'nun kullandığı dar anlamdaki seçkin kavramı ise, iktidarda bir rol oynayan ve siyasal yetkiye sahip az sayıda bir azınlıktan oluşur (Tolan, 1985: 35; Aron, 2000: 365). Pareto'nun *yönetici seçkinler* adını verdiği bu seçkinler “bir toplumda fiilen egemen ve iktidar olan sınıftan başka bir şey değildir (Tolan, 1985: 35) ve Pareto çalışmalarında özellikle yönetici seçkinler üzerinde yoğunlaşır. Özetle Pareto her toplumun nüfusunun;

- (i) seçkin olmayan bir alt tabaka ile
- (ii) seçkinlerden oluşan bir üst tabaka olmak üzere iki temel tabakaya ayrıldığını, seçkinlerden oluşan üst tabakanın da kendi içinde,
 - (a) yönetici seçkinler ve
 - (b) yönetici olmayan seçkinler olmak üzere ikiye ayrıldığını, ayrıca toplumların söz konusu bu seçkinlerin, özellikle yönetici seçkinlerin doğası ile belirginleştiğini savunmaktadır (Aron, 2000: 365).

Pareto başarılı ve yetenekli olarak tanımladığı seçkinlerin aksine tabi konumdaki alt sınıfı yeteneksiz ve örgütsüz ve de yönetimi sorumluluklarını yerine getirme konusunda denetleme ve kontrol etme konusunda her zaman sessiz ve duyarsız kalan bir sınıf olarak tanımlar (Slattery, 2010: 89). Swingewood'a (1998: 199) göre “Pareto'nun hümanizme ve kolektivist demokrasiye duyduğu düşmanlığın kaynağı, tarihsel gelişmenin, pasif kitleler üzerinde tahakküm kuracak vasıflarla donatılmış olan ‘aktif azınlıkların’ eseri olduğu inancıydı”.

Pareto, siyasal seçkinleri de tortu ve türem temelinde yaptığı psikolojik bir ayırma ve buna bağlı olarak yönetim biçimlerine ve araçlarına göre iki gruba ayırır. Bu yönetim araçlarını da güç ve hile olarak tanımlar. Güç ve hile şeklindeki bu iki yönetim aracının ise, yukarıda belirtildiği gibi, Makyavel'in aslanlar ve tilkiler arasında yaptığı ünlü ayırımın başka bir biçimi olduğu bilinmektedir (Haralambos & Holborn, 1995: 516; Swingewood, 1998: 203; Aron, 2000: 366).

Slattery (2010:89) literatürde Pareto ve Mosca'nın çok defa ‘Yeni Makyavelistler’ olarak anıldıklarına dikkat çekmektedir. Pareto ve Mosca'nın neden ‘Yeni Makyavelistler’ olarak anıldıklarını araştırınız.

Böylece Pareto sosyolojisinde siyasal seçkinler, halkı yönetme şekillerine göre iki temel gruba ayrılır. Bunlar;

- (i) güç kullanarak yöneten *aslanlar* ile
- (ii) gizlice, kurnazca ikna ederek yöneten *tilkiler*

Pareto askeri *diktatörlükleri* örnek olarak verdiği aslanları kararlı, dobra ve acımasız bir yönetici seçkin grup olarak tanımlar, *Avrupa demokrasilerini* örnek

Pareto toplumsal seçkinler ile yönetici seçkinler şeklinde biri geniş diğeri dar olmak üzere iki seçkin tanımı yapar. Ancak çalışmalarında kavramı dar anlamdaki tanımıyla, yani yönetici seçkinler ya da siyasal seçkinler anlamında kullanır.

SIRA SİZDE

3

olarak verdiği tilkileri ise kurnaz, yönlendirici/manipülatif ve diplomatik bir yönetici seçkin grup olarak tanımlar (Haralambos & Holborn, 1995: 516; Slattery, 2010: 89).

Pareto, insana özgü kabiliyetlerin yanı sıra tortuların da insanlar arasında eşitsiz dağıldığını ve kitlelerde genellikle ‘muhafazakar’ olan ikinci tür tortuların güçlü olduğunu bu nedenle de bu tortuların kitleleri itaatkar kıldığını savunur (Coser, 2010: 349). Siyasal seçkinlerde ise, birinci ve ikinci kategori kalıntıların daha belirgin olduğunu, bununla birlikte tilkiler grubunda özellikle birinci kategorideki kalıntıların, aslanlar grubunda ise özellikle ikinci kategorideki kalıntıların daha güçlü olduğunu öne sürer. Böylece birinci kategori kalıntılarla büyük ölçüde donatılmış seçkinler olan tilkiler hileyi ve kurnazlığı tercih ederler; ekonomik ve politik kurumları kullanarak, yeniliklere ve entrikalara başvurarak ve de ideoloji ve propagandayla farklı fikirleri tekrar tekrar birleştirerek güçlerini korumaya ve iktidarlarını sürdürmeye çalışırlar (Swingewood, 1998: 204). Pareto tilkiler adını verdiği bu seçkinleri demokratik denilen rejimlerin bir niteliği olarak görür. Bu nedenle modern kitle demokrasilerini yönetici seçkinlerinin özellikleri açısından özellikle birinci kategorideki tortular bakımından aşırı derecede zengin, ikinci kategorideki tortular açısından ise “acınacak derecede yoksul” olan toplumlar olarak niteler ve bunun sonucunun “yaygın bir çürüme, ‘ödlekçe insancılık’ karakter yozlaşması ve ‘hakim sınıfın boyunduruğunu kırmak üzere şiddete başvurmaya hem istekli hem de buna gücü olanlara bir kapı” açmak olduğunu vurgular (Pareto, 1963’ten aktaran Swingewood, 1998: 204). Neticede Pareto, demokrasinin “gücün temsiliyetçi bir dağılımı olduğu” (Slattery, 2010: 89) ve bu açıdan diğer yönetim şekillerinden ayırt edici bir özelliğe sahip olduğu yönündeki görüşleri reddeder ve demokrasinin de özünde diğer tüm yönetim biçimleri gibi bir elit yönetimi olduğunu savunur. Mosca da Pareto gibi demokrasinin imkansız olduğunu ve mümkün olan tek yönetim biçiminin elit yönetim olduğuna inanır.

İkinci kategori kalıntılarla, yani “aileye ve gruba sadakat, dayanışma ve yurtseverlik” ile daha çok donatılmış olan aslanlar ise daha az hileye ve daha çok güce başvurarak yönetirler ve Pareto “toplumun temellerini oluşturup, onun sürekliliğini sağlayan kavgacı ruhu kamçılادığını” düşündüğü bu ikinci kategori kalıntıları daha önemli ve üstün görür (Swingewood, 1998: 204). Bununla birlikte Pareto’ya göre seçkinler dolaşımı yönetici seçkinlerin sahip oldukları birinci ve ikinci kategorideki tortuların oranına bağlıdır ve iktidarda en uzun süre kalan en etkili yönetici sınıf da genel olarak bu birinci ve ikinci kategorideki tortuların bir bileşimine sahiptir. “İdeal yönetici sınıf kararlı ve zorlu eylem yeteneği olan insanların ve haysal gücü kuvvetli, yenilikçi ve ilkesiz başkalarının, aslanlar ve tilkilerin makul bir karışımını içerir” (Coser, 2010: 349).

Özet olarak, Pareto siyasal seçkinler kuramında daha üstün kişisel niteliklere sahip olduğunu düşündüğü elitler tarafından yönetimin tüm toplumlarda kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır. Mosca da benzer şekilde seçkinlerin gücünün kişisel niteliklerinden geldiğini savunuyordu. Pareto ve Mosca demokrasi yönetimi de dahil olmak üzere tüm yönetim biçimlerini elit yönetimler olarak görüyor ve bu düşünceleri ile Marx’ın geleceğe ilişkin sınıfsız toplum öngörüsünü de reddediyorlardı. Dahası Pareto ve Mosca’nın her ikisi için de bütün devrimler -ve tabi ki Marx’ın sınıfsız topluma geçişi sağlayacak olması bakımından kurtuluş olarak gördüğü proleterya devrimleri- sadece bir seçkinler grubunun yerine bir başka seçkin-

ler grubunun gelmesinden ibarettir. Her ikisi için de seçkinler yönetiminin temeli, parçalanmışlık, dağınıklık ve duyarsızlık gibi zafiyetlerle donatılmış halk kitlelerinin aksine, seçkinlerin ayırt edilebilir üstün kişisel niteliklerinden gelir (Slattery, 2010: 88).

Öte yandan Pareto'ya göre, bütün seçkinler iktidara geldikten belirli bir süre sonra yozlaşmaya ve onları seçkin statüsüne yükselten nitelikleri yitirmeye başlarlar (Tolan, 1985: 35). Pareto için bu süreç tarihsel açıdan doğal ve kaçınılmazdır (Swingewood, 1998: 203). Yönetici sınıf konumunda olan ve iktidarı bırakmak istemeyen bazı seçkinler, farklı yöntemlerle iktidardaki ömürlerini uzatmaya çalışırlar. Çok defa alt sınıftan yönetmeye ve güç kullanmaya uygun tortulara sahip akıllı bireylerin seçkin tabakaya yükselmesiyle yönetici sınıf yeniden canlanıp güçlenebilir. Ancak neticede yönetici seçkinler hiçbir zaman iktidarda sürekli olarak kalamazlar (Haralambos & Holborn, 1995: 516; Slattery, 2010: 89).

Yönetici seçkinlerin en önemli zafiyetlerinden biri, birbirlerinin sahip olduğu niteliklerden yoksun olmalarıdır. Buna göre "Aslanlar hayal gücü ve kurnazlıktan yoksundurlar ve bu yüzden kendileri adına düşünecek tilkileri çalıştırırlar. Tilkiler 'içeri' sızdıklarında gücü hızla ele geçirmeye başlarlar. Ancak tilkilerin de zayıf noktaları vardır. Güç kullanma, kesin karar alma yeteneğinden yoksunlardır ve bu yüzden kararlı ve örgütlü bir genç 'aslanlar' grubuna gücü kaptırmaya açıklardır" (Slattery, 2010: 89). Özetle bütün seçkinler hem sayı olarak hem de güçlerini elde ettikleri kalıntılardaki azalma neticesinde gerilemeye ve yerlerini başka yönetici seçkinlere bırakmaya mahkûmdurlar. Öte yandan yer değiştirme esnasında ortaya çıkan mücadele, çok defa iktidardaki seçkin grupla geniş halk kitleleri arasındaymış gibi gösterilse de Pareto için bu her zaman seçkin gruplar arasındaki bir iktidar mücadelesinden ibarettir.

Pareto sosyolojisinde toplum, genel biçimi itibarıyla bir seçkinler dolaşımı görünümündedir ve seçkinler dolaşımı tarihsel süreci anlamada bir anahtar kavram niteliğindedir (Swingewood, 1998: 204). Bir başka ifadeyle, Pareto için tarih bu iki temel tip halinde ele aldığı yönetici seçkinlerin birbiri ile yer değiştirmesinden ibaret *döngüsel* bir süreçtir. Tarihteki en büyük değişimler, Pareto'nun *seçkinler dolaşımı* olarak tanımladığı, bir elit grubun yerini başka bir elit grup aldığı zaman meydana gelir (Haralambos & Holborn, 1995: 515). Bu nedenle Pareto için, *aristokrasi* adını verdiği bu yönetici seçkinlerin yaşamı ve ölümü tarihsel açıdan en önemli olgudur (Aron, 2000: 369). Ona göre tarih aristokrasilerin sürekli ve dönüşümlü olarak birbirini izlediği bir tarihtir. Tarih öncelikle oluşan daha sonra mücadele ederek iktidara gelen, iktidarını süren, ardından gerileyerek yerini başka seçkinlere bırakan seçkinlerin tarihidir. Bu bakımdan tarih Pareto'ya göre, sonu gelmez bir seçkinler dolaşımı hikâyesi, *tarih aristokrasiler mezarlığıdır* (Pareto, *Traité de Sociologie Généralē*den aktaran Aron, 2000: 369; Swingewood, 1998: 202; Slattery, 2010: 89). Görüldüğü gibi Pareto tarihsel değişmeyi ileriye yönelik olarak değil, sonsuz tekrara dayalı döngüsel bir değişme olarak kavrar. Pareto'nun çalışmalarında Marx, Comte ve Spencer'in çalışmalarında olduğu gibi yönelimsel bir tarih anlayışının aksine sürekli olarak kendini tekrarlayan *döngüsel* bir tarih anlayışı vardır (Ritzer, 1996: 38). Onun için "ilerleme ve evrim inancı son derece saçmadır. İnsan toplumları aslanların egemenliğinden tilkilerin egemenliğine ve tekrar geriye aynı döngüyü sonsuza kadar tekrarlamak zorundaydı. Onu sürekli kayan ancak mutlak bir şekilde değişmeyen denge nitelendirir. Tarihte hiç bir şey yeni değildir; tarih sadece insan budalalığının kayıdır. Ütopyanın tam olarak hiçbir yeri yoktur" (Coser, 2010: 347).

Son olarak Aron (2000: 368), Pareto sosyolojisinde toplumun genel hareketinin çıkarlar, kalıntılar, türemler ve toplumsal benzeşmezlik (veya heterojenlik) dediği karşılıklı olarak birbirine bağlı dört değişkene göre anlaşıldığını belirtir. Toplum bu dört değişken üzerine kurulu olan bir dengedir ve türemler değiştikçe bu denge de biçim değiştirir; ancak denge olarak kalır (Tolan, 1985: 36). Aron (2000: 368), bu tezin toplumsal değişiminin salt ekonomik yapı tarafından belirlendiği şeklindeki Marksizme mal edilen teze karşıt olduğunu öne sürer. Daha açık olarak Pareto sosyolojisinde çıkarlar, kalıntılar ve türemler üzerinde, kalıntılar ve türemler de davranışlar ve ekonomik sistemler üzerinde etkilidirler. Böylece toplumsal değişim sistemi oluşturan birbirine bağlı farklı değişkenlerin hareketiyle belirlenir. Swingewood da (1998: 201) Pareto sosyolojisinde özellikle bireylerin sistemin molekülleri olarak ele alındıklarına ve davranışlarının da “insani-olmayan güçler, ama daha önemlisi, sistemin kendisinin içkin özellikleri (çıkır, bilgi, ‘tortular’ ve ‘türemler’) tarafından” etkilendiğine dikkat çekmektedir. Swingewood bu noktada Pareto’nun, toplumu mekanik biçimde hareket eden dışsal faktörlerin ürünü sayan pozitivizmin aksine “toplumsal sistemin kurucu öğelerinin içkin, aktif özelliklerini” yakaladığını ancak evrensel ve statik nitelikteki temel kavramları tortu ve türemin “modern sanayi toplumlarının karmaşık yapılarına ışık tutmaktan ziyade iyice anlaşılabilir bir hale” getirdiğini ve neticede Pareto’nun toplum kuramının sosyolojik olmaktan çok “her şeyi kapsayıcı spekülasyon bir tarih felsefesi” olduğunu vurgular (Swingewood, 1998: 205).

BİLGİ NOTU: Aron’a (2000:368) göre “Pareto’cu kuramla Marksist kuram arasındaki zıtlık, en azından Pareto’nun onu anladığı biçimiyle, Marx’ın sınıf kavgası adını verdiği şeyi Pareto’nun yorumlama biçiminde” açık ve net görüldüğünü belirtir. Buna göre Pareto, Marx’ın tarihi bir sınıf kavgası olarak gören tezini haklı görür ancak Marx’ı iki noktada haksız görür. Birincisi, Marx’ın sınıf kavgasının sadece ekonomi tarafından belirlendiğini, dahi doğrusu üretim araçlarının mülkiyetinden kaynaklandığını düşünmesi yanlıştır; çünkü ona göre sınıf kavgası yaşam için kavganın sadece bir biçimidir; ikincisi de Marx’ın burjuvazi ile emekçi sınıf arasında gördüğü sınıf kavgasını tarihte dahi önce görülen kavgalardan farklı görmesi ve emekçi sınıfın olası bir zaferinin bu kavgaya son vereceğine inanması yanlıştır. Nitekim Pareto’ya göre böylesi bir zafer ile birlikte emekçi sınıfın egemenliğine değil fakat onun adına konuşanlardan oluşan ayrıcalıklı bir azınlığın egemenliğine ulaşılacaktır (Aron 2000:368-369).

Öte yandan, Pareto kendi kuramı ile Marksist kuram arasındaki zıtlığı bu şekilde yorumlarsa da literatürde iki kuram arasında çarpıcı başka farklılıklar olduğuna dikkat çekilmektedir. Bunlardan ilkinde göre Marx siyaset seçkinlerini güç yapısına göre analiz ederken, Pareto ve de Mosca kişisel niteliklere göre analiz etmektedirler (Slatery, 2010: 88).

İkinci olarak da Marx’ın kuramı, toplumsal değişimde kitlelerin rolünün önemini vurgularken, Pareto toplumsal değişimde elitlerin rolünü ve önemini vurgulayan bir elit teori sunmaktadır. Bu elit teori, bütün toplumların kaçınılmaz olarak kendi entelektüel çıkarları adına hareket eden küçük bir elit kesimin hakimiyeti altında olduklarını varsayar (Ritzer, 1996: 38). Kitleler örgütsüz, dağınık, parçalanmış ve yetenezsiz olduğundan Marx’ın kuramında olduğu gibi devrimci güçlere dönüşmelerinin ve kurtuluşlarının ihtimali de bulunmamaktadır. Bir başka deyişle, Pareto’cu kuramda toplumsal değişim elit kesimde gerçekleşmekte toplumun alt kesimlerinde ise ciddi bir dönüşümün gerçekleşme ihtimali bulunmamaktadır.

Son olarak Pareto yeni bir elitin başa gelmesiyle birlikte aynı sürecin tekrar yeni baştan başladığını ve bunun hep bu şekilde devam ettiğini savunur. Böylelikle Pareto toplumsal değişimin belirli bir yönelime sahip olduğunu düşünen Marx (sınıfsız toplum), Comte (pozitif aşama) ve Spencer (heterojen toplum aşaması) gibi kuramcılarının aksine döngüsel (tekrara dayalı) bir toplumsal değişim kuramı sunar (Ritzer, 1996: 38). Daba açık olarak Pareto evrimci ve de devrimci nitelikteki tüm gelişme teorilerini, bu bağlamda hem Spencer'in evrimsel değişim hem de Marx'ın devrimsel değişim analizlerini reddeder. Ona göre Marksizmin sınıfsız toplum analizi bir türemden ibarettir ve eşitlik sadece teorilerde bir türem olarak, bir illüzyon olarak vardır. Sonuç olarak Marx'ta sınıfsız topluma yönelimli bir tarih anlayışı varken Pareto'da tarih biç bitmeyen bir seçkinler dolaşımı hikayesinden ibarettir (Haralambos & Holborn, 1995: 516).

SONUÇ

Pareto'nun sosyolojiye katkısını değerlendirebilmek.

Pareto'nun sosyolojiye katkısı, bazı çevrelere göre tartışmalı bir konu olsa da çalışmalarının, modern sosyolojinin gelişimi üzerinde etkili olduğu açıktır. Ancak bu katkının Marx, Durkheim ve Weber'e kıyasla sınırlı düzeyde olduğu da aşikârdır. Pareto'nun özellikle toplumu dengede olan bir sistem olarak gören görüşlerinin Parsons üzerinde önemli bir etki yarattığı daha önce de belirtildi. Ancak Pareto'nun sosyolojideki etkisi Parsons ile sınırlı da değildir. Pareto'nun elit (seçkinler) dolaşımı kuramı da siyasal sistem analizlerinde önemli bir etkiye sahiptir. Pareto'nun özellikle iktidar seçkinleri konusundaki görüşlerinin "Robert Michels'in 'oligarşinin tunç yasası' ve C.W. Mills'in 'iktidar seçkinleri' teorilerinde yer aldığı bilinmektedir (Slattery, 2010: 91). Ne var ki Pareto'nun aralarında önemli bir fark gözetmeksizin tüm siyasal rejimleri (örneğin, demokrasi ile dikta rejimini) aynı kefiye koyarak değerlendirmesi de aşırı derecede basit bir tarihsel anlayış olarak eleştirilene yol açmıştır. Ayrıca insanların ve toplumların değişmez bir niteliğe sahip oldukları varsayımını temellendiren tortular ve türemlerle ilgili kuramı da, yukarıda belirttiği gibi, günümüz toplumlarının anlaşılmasına ışık tutmaktan uzak olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada Pareto sosyolojisini eleştiren Swingewood Pareto'nun en çarpıcı başarısının "toplumu, soyut, tarihdışı ve son kertede sosyolojik-olmayan terimlerle bir sistem olarak tanımlaması..." olduğunu vurgular. Ayrıca Tolan'ın (1985: 36) belirttiği gibi "Görünürde psikolojik bir niteliğe sahip olduğu izlenimi veren Pareto sosyolojisi, aslında psikolojik açıklamaya da yer vermemektedir". Son olarak Pareto'nun elitlerin halk kitlelerinden daha üstün niteliklere sahip olduklarını ölçecek bir yöntem de sunmadığı ve aslanlarla tilkiler arasında yaptığı ayırımı da kullandığı kriterin de kendi yorumundan ibaret olduğu savunulmaktadır (Haralambos & Holborn, 1995: 516).

Öte yandan, günümüzde Pareto'nun çalışmalarını çok az kişinin, Mosca'nın çalışmalarını ise neredeyse hiç kimsenin okumadığı vurgulansa da (Ritzer, 1996: 38), her ikisinin seçkinler yönetimi konusundaki görüşleri, "görünüşte kitle demokrasisi çağında bile halen seçkinlerin yönettikleri gerçeğini" aydınlattığı ve de "hayati önemde olan bir seçkinler analizi geleneğinin kurulmasına önayak" oldukları sa-

Oligarşi "bir toplumun ya da örgütün tepedeki yöneticiler tarafından kontrol altında tutulmasıdır (Lipset, 2008: 14).

vunulmaktadır (Slattery, 2010: 92). Coser da (2010: 351) sosyolojik teorinin gelişiminde önemli bir yere sahip olan toplumsal sistem düşüncesinin ilk belirgin ifadesini ve yine sosyolojide önemli bir yere sahip olan seçkinler çözümlemesi ile bu çözümlemenin tabakalaşma kuramları açısından önemini Pareto'ya borçlu olduğumuzun özellikle altını çizer. Son olarak, Aron'un belirttiği gibi Pareto'nun kuramı "ne kadar sevimsiz olursa olsun, bir doğruluk payı olmadığını kabul etmek güçtür" (Aron, 2000: 373).

BİLGİ NOTU: Türkçeye oligarşinin tunç (ya da demir) yasası olarak çevrilen kuram Alman sosyolog ve iktisatçı Robert Michels tarafından geliştirilmiştir. Robert Michels *Siyasal Partiler* adlı ünlü çalışmasında "sosyalist ve sosyal demokrat partiler, işçi sendikaları ve kooperatifler gibi nitelikleri gereği demokratik bir yapı ve işleyişe sahip olmaları gereken örgütlerde, niçin kaçınılmaz biçimde azınlık ve tek lider yönetimine dönüştüğünü açıklamaya çalışmıştır" (Dereli, 2008). Michels yaptığı araştırmalar ve incelemeler neticesinde, tüm örgütlerin azınlık yönetimine dönüşme şeklinde oligarşik eğilimlere sahip olduklarını görmüş ve bu durumu 'oligarşinin demir kanunu' olarak tanımlamıştır. Michels'in bu tanımına göre "seçilmişlerin, seçmenler, vekillerin vekâlet verenler, delegelerin delege edenler üzerinde egemenlik kurmasına yol açan örgütün kendisidir. Örgütten bahseden gerçekte oligarşiden bahsediyor demektir" (Lipset, 2008: 14). "Oligarşi, yani bir toplumun ya da örgütün tepedeki yöneticiler tarafından kontrol altında tutulması, bürokrasilerin ya da büyük çaplı örgütlerin iç işleyişinden doğan bir özelliktir" (Lipset, 2008: 14). Neticede Michels demokratik bir şekilde yönetilen örgütlerde dâhil tüm örgütlerde oligarşinin kaçınılmaz olduğuna dikkat çeker. Böylece Michels demokrasinin imkânsız olduğunu savunan Pareto ve Mosca'nın kuramına benzer şekilde demokratik örgütlerde bile oligarşinin kaçınılmaz olduğunu savunur. Başlangıçta ne kadar demokratik bir amaçla yola çıkmış olursa olsun bürokratikleşmenin artması ile birlikte örgütlerin yönetim kademelerinde gücü elinde tutanlar, zamanla örgütün tabanından uzaklaşmaya ve kendi kişisel çıkarlarını önde tutarak iktidarlarını sürekli kılma uğraşısına girmeye başlarlar ve neticede örgüt yönetimi oligarşiye dönüşür.